

Preporuka CM/Rec(2025)2 Komiteta ministara državama članicama u vezi sa unapređenjem mentalnog zdravlja zatvorenika i osoba pod probacijom i praćenjem njihovih mentalnih poremećaja

*(usvojio Komitet ministara 26. februara 2025.
na 1520. sastanku Zamenika ministara)*

Komitet ministara, prema odredbama člana 15.b Statuta Saveta Evrope (ETS No. 1);

Imajući u vidu Evropsku konvenciju o ljudskim pravima (ETS No. 5) i sudsku praksu Evropskog suda za ljudska prava;

Imajući u vidu Evropsku konvenciju o sprečavanju mučenja, nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (ETS No. 126), ~~rad koji obavlja~~ Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT), a posebno standarde koje je Komitet razvio u 3.-em Opštem izveštaju o aktivnostima CPT-a u pogledu mentalnog zdravlja osoba u pritvoru ili zatvoru;

U cilju naglašavanja važnosti jednakog pristupa zdravstvenoj zaštiti kako je navedeno u Konvenciji o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskih bića u pogledu Primene biologije i medicine: Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini (ETS No. 164);

Pridajući posebnu važnost principu jednakosti nege osoba sa mentalnim poremećajima u kaznenim ustanovama koja je ponovljena u članu 35. Preporuke Komiteta ministara Rec(2004)10 u vezi sa vezano za zaštitom ljudskih prava i dostojanstva osoba sa mentalnim poremećajima;

Nadovezujući se na Preporuku Rec(2006)2-rev o Evropskim zatvorskim pravilima i Preporuku Rec(98)7 u vezi sa etičkim i organizacionim aspektima zdravstvene zaštite u zatvoru, koje sadrže detaljne odredbe o pružanju zdravstvene zaštite, uključujući zaštitu mentalnog zdravlja zatvorenika;

Nadovezujući se dalje na Preporuku CM/Rec(2010)1 Saveta Evrope o probacionim pravilima i Preporuku CM/Rec(2017)3 o Evropskim pravilima o merama i sankcijama u zajednici, u kojima se naglašava dužnost probacionih službi da poštuju ljudska prava osoba kojima su izrečene mere i sankcije u zajednici, te da se obezbedi da se, prilikom planiranja i sprovođenja svojih aktivnosti, dužna pažnja posvećuje dostojanstvu, zdravlju, sigurnosti i dobrobiti takvih osoba;

Ističući Preporuku CM/Rec(2008)11 o Evropskim pravilima za maloletne počinioce krivičnih dela kojima su izrečene mere ili sankcije u svim pitanjima koja se tiču dece mlađe od 18 godina;

Osvrćući se na rukovodeće principe i preporuke koje proističu iz nalaza sadržanih u Belom dokumentu Saveta Evrope u vezi sa staranjem o zdravstvenoj zaštiti osoba sa poremećajima mentalnog zdravlja u zatvorima i probacionim službama (CM(2023)3-dodatak);

Preporučuje vladama država članica:

- da se u svom zakonodavstvu, politici, i praksi vode odredbama sadržanim u dodatku ove preporuke;
- da obezbede da ova preporuka i njen memorandum sa pojašnjenjem budu prevedeni i prosleđeni što je moguće većem broju ljudi, a posebno sudskim organima, zatvorskim i probacionom osoblju, osoblju koje brine o mentalnom zdravlju, kao i zatvorenicima i osobama pod probacijom.

Dodatak Preporuci CM/Rec(2025)2

Deo I – Obim i opšti principi

Obim

1. Ova preporuka odnosi se na unapređenje i zaštitu mentalnog zdravlja, te na upravljanje mentalnim poremećajima zatvorenika i osoba pod probacijom od strane organa vlasti koje u domaćem zakonodavstvu snose odgovornost za zdravstvenu zaštitu, ili bilo koji aspekt takve nege vezan za mentalno zdravlje zatvorenika i osoba pod probacijom, nezavisno od konkretne ustanove koja pruža takvu negu.

2.1. Ova preporuka odnosi se na punoletne zatvorenike i osobe pod probacijom.

2.2. Ako se, u izuzetnim slučajevima, deca mlađa od 18 godina smeštaju u zatvor za odrasle, ova preporuka odnosi se i na njih, zajedno sa svim drugim odredbama koje imaju za cilj da zaštite mentalno zdravlje dece u zatvoru.

3. U preporuci se pod “zatvorenicima” podrazumevaju osobe koje se nalaze na izvršenju zatvorske kazne i na koje se odnose odredbe Evropskih zatvorskih pravila (Preporuka Rec(2006)2-rev).

4. U preporuci se pod , “osobe pod probacijom” podrazumevaju osobe pod probacijom, kako je definisano u Evropskim probacionim pravilima (Preporuka CM/Rec(2010)1).

5. Zatvorenici i osobe pod probacijom sa mentalnim poremećajima, su osobe koje imaju klinički značajne poremećaje u svojoj kognitivnoj spoznaji, kontrolisanju emocija ili ponašanju.

Opšti principi

6. Zatvorenici i osobe pod probacijom treba odmah da dobiju podršku i negu koja im je potrebna kako bi održali, zaštitili i unapredili svoje mentalno zdravlje, uz poštovanje njihovog ljudskog dostojanstva.

7. Zaštita mentalnog zdravlja treba da uzme u obzir rod i kulturološke faktore koji mogu da odrede potrebe zatvorenika i osoba pod probacijom.

8. Zatvorenicima i osobama pod probacijom treba da bude dostupna zaštita mentalnog zdravlja jednakog kvaliteta kao i zaštita mentalnog zdravlja koja se pruža opštoj populaciji.

9. Zatvorenicima i osobama pod probacijom treba pružiti potrebne informacije, na način na koji mogu da razumeju, o tome gde i kako mogu da dobiju podršku za zaštitu svog mentalnog zdravlja.

10. Treba pronaći i alternativna rešenja za zatvorenike i osobe pod probacijom čije mentalno zdravlje nije kompatibilno sa izrečenih mera i sankcijama.

11.1. Kada je mentalno zdravlje zatvorenika takvo da se zatvorenik mora izdvojiti od ostalih zatvorenika, takvo izdvajanje se može izreći ako su ispunjeni preduslovi iz Pravila 53A Evropskih zatvorskih pravila.

11.2. Usamljenje kao disciplinsku meru ne treba izricati zatvoreniku sa mentalnim poremećajem, osim ako nisu ispunjeni preduslovi iz Pravila 60.6.b Evropskih zatvorskih pravila.

11.3. Zatvorenik nikad ne bi trebao biti podvrgnut meri usamljenja samo zbog mentalnog zdravlja.

12. Ako usluge zaštite mentalnog zdravlja zatvorenika i osoba pod probacijom pružaju različiti organi vlasti, ti organi treba da usko sarađuju i preuzmu odgovornost za te usluge, istovremeno osiguravajući poštovanje svih odgovarajućih domaćih i međunarodnih standarda o zaštiti podataka i poverljivosti medicinskih podataka.

13. Nastavak zaštite mentalnog zdravlja treba osigurati za zatvorenike i osobe pod probacijom, u skladu sa negom koja je pružana pre ili tokom njihove kazne zatvora ili perioda probacije..

14. Ako se nad zatvorenicima ili osobama pod probacijom sprovode intervencije u vezi sa krivičnim delom za koje su osuđeni, takve mere treba da budu u skladu sa unapređenjem njihovog mentalnog zdravlja u celini.

Deo II – Unapređenje i zaštita mentalnog zdravlja

Unapređenje mentalnog zdravlja

15.1. Održavanje, zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja zatvorenika i osoba pod probacijom treba dalje unapređivati tako što će se ohrabrivati zatvorenici, osobe pod probacijom i nadležno osoblje da dalje rade na osnaživanju mentalnog zdravlja.

15.2. Dobro mentalno zdravlje treba jačati tako što se:

- a. stvara okruženje koje pruža podršku i brigu;
- b. nude informacije i edukacija o mentalnom zdravlju;
- c. omogućava pristup uslugama zaštite mentalnog zdravlja od samog prijema u zatvor ili do stavljanja pod probaciju;
- d. prepoznaje i, ako je moguće, reaguje na društvene odrednice mentalnog zdravlja;
- e. nudi pristup i pružaju mogućnosti za fizičke aktivnosti, kreativne umetničke aktivnosti i druge programe koji unapređuju dobrobit osobe;
- f. podržavaju prosocijalni kontakti i kontakti u zajednici; te
- g. pruža podrška u procesu povratka u zajednicu.

Zaštita mentalnog zdravlja

16.1. Organi vlasti koji rade sa zatvorenicima i osobama pod probacijom treba da budu osetljivi na potrebe osoba čije mentalno zdravlje može zahtevati specifične zaštitne mere.

16.2. Ukoliko je neophodno, ti organi vlasti treba da preduzmu mere s ciljem zaštite mentalnog zdravlja zatvorenika i osoba pod probacijom tako što će:

- a. reagovati na zloupotrebu supstanci;
- b. omogućiti pristup službama za intervencije u krizi; i
- c. rešiti sistemska pitanja u okviru sistema zdravstvene zaštite i krivičnog pravnog sistema koja doprinose lošim rezultatima u zaštita mentalnog zdravlja.

Samopovrede i sprečavanje samoubistava

17. Organi vlasti koji rade sa zatvorenicima i osobama pod probacijom treba da preduzmu posebne mere kako bi sprečile samopovređivanja i samoubistva tako što će:

- a. izraditi i sprovesti politiku rada koja se posebno odnosi na sprečavanje samopovređivanja i samoubistava;
- b. identifikovati rizik od samopovređivanja i samoubistava;

- c. nuditi zatvorenicima i osobama pod probacijom koji su u riziku od samopovređivanja i samoubistva pristup pravovremenom i efikasnom savetovanju i drugim oblicima podrške;
- d. utvrditi jasne protokole za reakciju u slučajevima pokušaja samopovređivanja i samoubistava, uključujući pravovremene medicinske intervencije i intervencije psihologa;
- e. u zatvorima, oformiti specijalizovana odeljenja ili sigurne sobe za zatvorenike u akutnim krizama, kako bi im se obezbedila podrška i nadgledanje; te
- f. f. sprovoditi redovnu analizu i ažuriranje politika rada zasnovanih na najboljoj praksi i novim istraživanjima o samopovređivanju i samoubistvima.

Deo III – Upravljanje mentalnim poremećajima

Skrining/pregledi

18.1. Kako zatvorenici i osobe pod uslovnim otpustom probacijom zahtevaju hitan, specifičan tretman i druge intervencije, odgovorni organi vlasti treba da obezbede da zatvorenike i osobe pod probacijom pregleda odgovarajuće kvalifikovano osoblje ili službe mentalnog zdravlja u zajednici, kako bi se identifikovale osobe sa mentalnim poremećajima.

18.2. Skrining (pregled) treba da obuhvati procenu korišćenja supstanci i s tim povezane medicinske i socijalne probleme.

18.3. Skrining treba:

- a. obaviti po prijemu u zatvor u slučaju zatvorenika;
- b. obaviti pre otpusta iz zatvora ili na početku perioda probacije u slučaju osoba pod probacijom koji nisu poslani na probaciju direktno iz zatvora; te
- c. ponavljati po potrebi.

Procena

19. Ako se nakon pregleda zatvorenika ili osoba pod probacijom zaključi da pokazuju indikacije mentalnog poremećaja, treba im ponuditi sveobuhvatnu procenu kako bi se utvrdilo da li je prvobitni nalaz bio tačan i da bi se utvrdila priroda i ozbiljnost njihovog mentalnog poremećaja, kao i rizik koji mogu da predstavljaju ili potrebe koje mogu da imaju.

Lečenje mentalnih poremećaja

20.1. Zatvorske i probacione službe treba da olakšaju pristup zatvorenicima i osobama pod probacijom različitim efikasnim načinima lečenja njihovih mentalnih poremećaja.

20.2. Lečenje mentalnih poremećaja treba da sprovodi specijalizovano osoblje ili službe opšteg mentalnog zdravlja, primenjujući multidisciplinarni pristup u meri u kojoj je to moguće.

20.3. Lečenje mentalnih poremećaja treba da se zasniva na slobodnom i informisanom pristanku zatvorenika i osoba pod probacijom, osim ako se takvo lečenje može sprovesti bez njihovog pristanka iz medicinskih razloga koji su precizirani u domaćem zakonodavstvu.

20.4. Lečenje zatvorenika i osoba pod probacijom sa poremećajem zloupotrebe supstanci treba da, ako je potrebno, obuhvati lečenje supstitucionom terapijom i drugim metodama smanjenja štete.

Intervencije u slučaju krize

21.1. Krizi mentalnog zdravlja treba pristupiti koliko je moguće iz terapijske perspektive, pod nadzorom zdravstvenog osoblja.

21.2. U slučaju da zatvorenik prolazi kroz krizu mentalnog zdravlja:

- a. služba koje interveniše u takvim krizama mentalnog zdravlja treba da proceni situaciju u medicinskom smislu i treba da pruži hitnu podršku, pomoć i lečenje, bilo od strane zatvorske zdravstvene službe, bilo upućivanjem na službu zaštite mentalnog zdravlja u zajednici;
- b. bilo koja intervencija u slučaju krize treba da bude neinvazivna, u meri u kojoj je to moguće;
- c. izdvajanje takvog zatvorenika od ostalih zatvorenika, upotrebu sile ili sredstava sputavanja treba izbegavati kad god je to moguće, jer takve intervencije mogu da pogoršaju zdravstveno stanje zatvorenika; te
- d. ako se izdvajanje, upotreba sile ili sredstava sputavanja kao deo intervencije u slučaju krize ne može izbeći, primjenjuju se ograničenja upotrebe takvih mera utvrđena Evropskim zatvorskim pravilima.

21.3. U slučaju da osoba pod probacijom prolazi kroz krizu mentalnog zdravlja a za tu krizu sazna probaciona služba, služba bi trebala da interveniše tako što će osobu pod probacijom da uputi u odgovarajuću službu za zaštitu mentalnog zdravlja u zajednici.

Deo IV – Osoblje

Mentalno zdravlje

22. Organi vlasti koji zapošljavaju osoblje čije dužnosti obuhvataju unapređenje i zaštitu mentalnog zdravlja, te upravljanje mentalnim poremećajima, zatvorenika i osoba pod probacijom, treba da preduzmu sve neophodne korake kako bi pružili podršku tom osoblju da ublaži stres vezan za obavljanje ovih ovih dužnosti.

Obuka

23.1. Zatvorskom i probacionom osoblju treba obezbediti obuku o unapređenju i zaštiti mentalnog zdravlja i upravljanju mentalnim poremećajima.

23.2. Takva obuka treba da im omogući da na efikasan način rade sa zatvorenicima i osobama pod probacijom koji imaju mentalne poremećaje, kako bi poboljšali kvalitet nege i smanjili rizik od negativnih posledica.

23.3. Takva obuka takođe treba da omogući osoblju da se nosi sa mentalnim stresom vezanim za rad.

Dio V – Informacije i istraživanja

Informacije

24.1. Dostupni, anonimni i grupisani podaci o prevalenciji mentalnih poremećaja u kaznenom sistemu treba da se prikupljaju sistematično, kako bi se iskoristili za efikasno planiranje usluga i olakšalo istraživanje načina na koje se može unaprijediti nega.

24.2. Anonimizirani podaci o samoubistvima, pokušajima samoubistava i samopovređama, ukoliko su dostupni, treba da se rutinski prikupljaju i prate.

Istraživanja

25. Istraživanje treba da bude adekvatno finansirano i da se obavlja s ciljem izrade baze podataka koja je potkrepljena dokazima o efikasnim intervencijama kojima se pruža podrška zatvorenicima i osobama pod probacijom sa mentalnim poremećajima, kao i da doprinese sprovođenju politika i praksi mentalnog zdravlja u kaznenom sistemu.